

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKAB, MUSEET

rapport

ARKEOLOGISK SERIE 1985 3

Registreringer av samiske kulturminner

i Vefsnavassdraget

Leif Pareli

Universitetet i Trondheim

"Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab, Muséet, Rapport. Arkeologisk serie", vil inneholde stoff hovedsakelig fra det faglige og geografiske ansvarsområde som Arkeologisk avdeling, DKNVS Muséet, representerer.

I serien publiseres materiale som en av ulike hensyn finner ønskelig å gjøre kjent. Foruten rapporter vil det dreie seg om vitenskapelige og populærvitenskapelige artikler av mindre omfang. Oppdragsrapporter vil utgjøre en stor del av serien.

Rapport-serien er ikke periodisk, og antall nummer pr. år vil variere. Serien startet i 1973. Det finnes parallelt en "Botanisk serie" og en "Zoologisk serie".

Som regel blir norsk språk brukt. Rapporten bør normalt ha et sammendrag på norsk. Innholdet skal sammenfattes i et innledende abstract. Medarbeidere fra andre land kan skrive rapporten på sitt morsmål, om nødvendig med sammendrag på norsk.

For manuskriptet, illustrasjoner, referanser o.l. følges vanlige retningslinjer. (Jfr. retningslinjer for K.norske Vidensk.Selsk.Mus. Gunneria).

"Arkeologisk serie" trykkes i A4-format i offset. Opplagstallet vil variere.

UTGIVER:

Universitetet i Trondheim
Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab, Muséet,
Arkeologisk avdeling
N-7000 Trondheim.

Redaksjonskomité:

Kristian Pettersen
Lars F. Stenvik
Birgitta Wik

UNIVERSITETET I TRONDHEIM, MUSEET

RAPPORT ARKEOLOGISK SERIE 1985:3.

REGISTRERINGER AV SAMISKE KULTURMINNER
VEFSNA-VASSDRAGET

AV LEIF PARELI

UNIT Museet. Rapp. Ark.serie 1985:3.

Pareli, Leif : Registreringer av samiske kulturminner i Vefsna-vassdraget.
Trondheim, januar 1985.

300 ekspl. ISBN 82-7126-391-9 ISSN 0332-8546

ABSTRACT

Pareli, L.: Sami Archaeological Remains of the Vefsna River Basin.

The report contains a mapping of dwelling-sites and other remains of the Sami (Lapp) population of the Vefsna river basin, situated in the province of Nordland in Northern Norway. Field work for the report was carried out in 1982 and 1983 in connection with the planning of a hydroelectric project which might affect traditional Sami sites in the area.

The Vefsna river basin constitutes one of the northernmost territories of the South Sami or South Lapps, an ethnic group of a few hundred individuals living mainly as reindeer-herders in the mountain regions of Central Norway and Sweden. Little is known of their early history but the fact that they have a language different from that of their more numerous North Sami relatives, suggests a rather long presence in the Central Scandinavian area. The material culture of this formerly nomadic population has left few surviving traces and the report also deals with the problems involved in discovering and interpreting these remains.

Information collected during the project, together with other available information about the area, shows that the Vefsna river basin contains a rich variety of cultural remains, some of which are still part of the Sami reindeer-herding culture of the area. The author holds that the archaeological potential of this area may provide key material for understanding the early history of the South Sami, and concludes the report with a recommendation that the area and its archaeological remains be preserved undisturbed for future research purposes and for the benefit of the Sami population of the area.

Leif Pareli, University of Trondheim, the Museum, Departement of Archaeology, N-7000 Trondheim.

I N N H O L D

1. BAKGRUNN	s. 5
2. MÅLSETTING	s. 5
3. GJENNOMFØRING	s. 6
4. VASSDRAGET	s. 6
5. METODEPROBLEMER	s. 7
6. KULTURMINNETYPER	s. 9
7. REGISTRERTE KULTURMINNER	s.11
8. VERNEVERDIER	s.20
9. SAMMENDRAG	s.22
KART	s.24

1. BAKGRUNN

Registreringene av samiske kulturminner i Vefsna-vassdraget som er samlet i denne rapporten, er foretatt i forbindelse med planene om utbygging av vassdraget for kraftproduksjon. Ifølge lov om kulturminner av 9. juni 1978, er samiske kulturminner eldre enn 100 år fredet mot inngrep som kan påføre skade eller ødeleggelse, og de samiske kulturminnene i området kom dermed inn blant de verneinteresser som måtte utredes før det kunne fremmes søknad om konsesjon for utbygging. Norges Vassdrags- og Elektrisitetsvesen (NVE) traff 7. desember 1981 avtale om registrering med UNIT Museet (da: DKNVS Museet), som er ansvarlig fagmyndighet for de arkeologiske verneinteressene i området, og som har stått for registreringsarbeidet. Registreringene er blitt bekostet av NVE.

Utbyggingsplanene for Vefsna omfatter flere forskjellige alternativer som vil innebære ulike grader av påvirkning for de enkelte deler av vassdraget. I registreringen er det lagt størst vekt på de områdene som trolig vil bli sterkest berørt ved en utbygging, nemlig Unkervatn, Fiplingvatn og Svenningsvatna. Disse områdene vil bli direkte berørt, sammen med tippområder, tunnelanlegg osv. samt området for kraftstasjon ved Trofors. I tillegg til hovedutbyggingsplanen kommer planene om utbygging av Eiteråga og Krutvatn/Krutåga.

2. MÅLSETTING

Registreringene har siktet mot å gi et inntrykk av hvilke typer kulturminner som finnes innenfor undersøkelsesområdet, og av aldersmessig og geografisk spredning. En slik begrenset og målrettet registrering har vært ment å gi et utgangspunkt for å vurdere verneverdiene i området, som ledd i saksgangen ved konsesjonssøknad for utbygging. Registreringen har ikke siktet mot å gi en fullstendig oversikt over alle samiske kulturminner i området. En totalregistrering ville kreve langt større ressurser av letepersonell og tid enn dette prosjektet har hatt til rådighet.

I vurderingen av undersøkelsens målsetning er det viktig å være klar over de begrensninger som ligger i selve registreringsmetodene og i de spesielle vanskelighetene som er knyttet til registrering av samiske kulturminner, jfr. pkt. 5. Ved undersøkelser av dette slag må man gå ut fra at bare en liten del av de kulturminnene som finnes i området blir registrert. De som blir funnet, er gjerne av nyere dato, mens eldre kulturminner oftest er

helt usynlige og derfor tilsvarende vanskelig å finne. Dette vil si at registreringenes målsetning bare delvis lar seg oppfylle, fordi størstedelen av de menneskelige kulturspor også innenfor de undersøkte områdene har unngått registrators oppmerksomhet. Registreringene blir med andre ord mangelfulle og får en skjevhet i retning av nyere kulturspor.

3. GJENNOMFØRING

Feltarbeidet i tilknytning til registreringene ble utført i løpet av sommerseksjonene 1982 og 1983 av forsker Leif Pareli ved DKNVS Museet. I tillegg deltok amanuensis Lars F. Stenvik fra samme institusjon i en kortere befaring i Hattfjelldal og arkivgjennomgang ved Rana museum.

Registreringsarbeidet har bestått først og fremst av letearbeid i marka samt intervjuer med lokalkjente folk, og for- og etterarbeid med arkivundersøkelser og gjennomgang av litteratur. I letearbeidet har det vært lagt vekt på opplysninger fra intervjuobjektene, og på den kunnskapen reiseierne har om lændets beskaffenhet og om samisk tradisjon, bosetning og ressursutnyttelse.

Som kartgrunnlag ved registreringen ble brukt topografisk kartserie M 711, målestokk 1:50 000. Registreringsområdet dekkes av kartbladene 1826 II Eiterå, 1925 I Susendal, 1925 II Børgefjell, 1925 III Majavatn, 1925 IV Svenningdal, 1926 II Hattfjelldal, 1926 III Grane, 2025 IV Skarmodal og 2026 III Krutfjell. Kartgrunnlaget er til dels meget gammelt og dårlig for dette området, og en del referanser kan derfor være noe usikre. I tillegg kommer at mange av informantopplysningene om kulturminner innen vassdraget ikke har kunnet stedsfestes nøyaktig ut fra tilgjengelige opplysninger, dette er markert med et ca. i kartreferansen. Lokalitetenes beliggenhet er angitt etter UTM-systemet med angivelse av kilometerrutens lengde- og bredde-tall og én desimal nøyaktighet innenfor kilometterruten. Bak i rapporten er gjengitt utdrag av de aktuelle kartbladene med de registrerte lokaliteter avmerket.

4. VASSDRAGET

Vefsna utgjør et omfattende vassdrag med tilløp fra store områder i Norge og Sverige, og har et samlet areal på over 4000 km². Hovedelva har sitt utspring på svensk side av riksgrensa og renner under navnet Skarmodals-

elva ut i Unkervatn. Fra dette vatnet renner Unkerelva vestover og møter Susna ved Vefsenmoen. Herfra bøyer elva nordover til Hattfjelldal kirkested, renner så vestover til Trofors og deretter nordover og ut i Vefsnfjorden ved Mosjøen. Ved Trofors møter den Svenningdalselva som fører vannet fra Svenningsvatna, Sefrivatn og Majavatn. Susna (Susnelva) fører vannet fra de nordøstre delene av Børgefjell, mens de vestlige delene drenerer mot Fiplingvatn og Fiplingdalselva. Det største tilløpet nedenfor Trofors er Eiteråga, som fører vannet fra fjellene vest mot Helgelandskysten.

Størstedelen av vassdraget må sees som gammelt samisk bruksområde, der den ikke-samiske bondebosetningen i hovedsak stammer fra koloniseringsfremstøt i forrige århundre. Reindriftsmessig er området i dag delt i reinbeitedistriktene 17 Kvitfjell (vest for Svenningdalselv/Vefsna), 18 Kappfjell (i hovedsak: Grane kommune sør for Vefsna), 19 Susendal (Hattfjelldal kommune sør for Vefsna), 20 Hattfjelldal (nord for Vefsna) og 22 Brurskanen (deler av Grane og Hattfjelldal kommuner nord for Vefsna). Hattfjelldal kirkested er et viktig sentrum for sørsamisk kultur med internatskole for samiske skolebarn fra Helgelandsområdet og med et samisk kultursenter under oppbygging.

5. METODEPROBLEMER

Registrering av sørsamiske kulturminner er et nytt arbeidsfelt som for alvor har kommet inn i museumsvirksomheten først etter at lov om kulturminner trådte i kraft i 1979. Undersøkelsene i Vefsna-vassdraget er blant de første slike registreringsprosjekter som er blitt foretatt. Dette innebærer at vi mangler en klar fagtradisjon som kan gi bakgrunnsmateriale for hvordan slike registreringer skal foretas og hvordan resultatene skal tolkes. I tillegg kommer at registreringene av sørsamiske kulturminner har vist seg å by på en rekke problemer som i hovedsak skyldes selve funnmaterialets art. Den samiske kulturen, slik den har vært helt opp mot vår tid, har etterlatt bare meget svake spor i naturen, og da ofte spor som viskes ut med tiden og blir fullstendig borte. Dette henger sammen med både det materielle grunnlaget og med selve livsformen hos denne folkegruppen. Den materielle kulturen var basert på lett forgjengelige materialer: tre, never og torv til byggeformål og redskaper og utstyr av tre, bein og horn. Såvel boplasser som reintrøer osv var enkle anlegg som var i bruk kort tid og deretter snart råtnet ned og gikk tilbake til naturen. Slike anlegg

etterlater svært svake spor i terrenget, og dette gjør at mulighetene for å oppspore disse kulturminnene, ofte er små.

Registrering av kulturminner etter en bestemt etnisk gruppe innebærer også problemer med avgrensning i forhold til andre kulturminner i området. Det gjelder bl.a. slike fornminner som steinalderboplasser eller dyregraver, der vi ikke vet noe sikkert om hvilke grupper som har brukt disse anleggene og heller ikke hvilke forbindelseslinjer det kan være fra disse forhistoriske gruppene til etniske kategorier vi kjenner fra historisk tid.

Usikkerheten om etnisk opphav kan også gjøre seg gjeldende for svært unge kulturspor. Ildsteder ved elver og vatn kan i mange tilfeller like gjerne tenkes å stamme fra bygdefolks bruk av marka f.eks. til jakt og fiske, som fra samisk bruk. Enkelte slike kulturspor vil trolig kunne knyttes til en bestemt brukergruppe gjennom nærmere undersøkelser, f.eks. utgraving, men slike detaljerte undersøkelser har en som regel ikke anledning til å foreta i et registreringsprosjekt som det vi her har med å gjøre. For andre kulturminner gjelder det at de trolig selv ved mer inngående undersøkelser ikke vil gi informasjonen som kan si noe sikkert om opphav og brukertilknytning.

Enda et kompliserende moment ligger det i at kontakten mellom samer og bu-menn har medført at den ene gruppen har lånt trekk fra den andres kultur, f.eks. i byggeskikk. Rimelig nok har de fleste slike kulturlån gått fra majoritetsgruppen til minoriteten. Men lån kan også gå den andre veien, f.eks. der minoriteten gjennom lange tradisjoner har utviklet en hensiktsmessig tilpasning til lokale naturforhold, klima og ressurser, som kan være nyttig for majoritetskulturen. Slike lån kan føre til at det blir vanskelig å fastslå etnisk opphav på kulturminner, iallfall uten mer grundige undersøkelser enn en har anledning til ved en kortfattet registrering. Som eksempel kan nevnes en tuft på fjellet sør for Unkervatn, som lignet svært på en sammenrast samekåte, men der kjentmannen, en gårdbruker fra Unkervatn, kunne fortelle at dette var en "slåttekåte" som han selv hadde satt opp i forbindelse med slåttearbeid i marka før krigen. I dette tilfelle ble altså feilregistrering unngått - andre ganger kan slike opplysninger være vanskelig eller ikke tilgjengelige - med den faren det medfører for feilregistrering.

6. KULTURMINNETYPER

En registrering av sørsamiske kulturminner burde ideelt sett fange opp flest mulig forskjellige typer spor etter gammel samisk bosetning og bruk i et område. Kulturminner som det ville være rimelig å ta med i en registrering omfatter bl.a.: Gammer, teltplasser, hus, hustufter og hellere, fangstanlegg som dyregraver og feller, reingjerder, tanger og andre samleplasser for rein, mosesankingsplasser, fiskeplasser, gravsteder, offersteder, steder som det knytter seg spesielle sagn eller fortellinger til, samt samiske stedsnavn som ikke tidligere er kartfestet (etter Fjellheim 1980).

I praksis blir det umulig å oppfylle en slik målsetting. Det skyldes først og fremst at mange av de aktivitetene som samene har drevet med ikke har etterlatt spor som registratorene har mulighet for å finne. Registreringene har derfor i praksis kommet til å konsentrere seg om noen få typer kulturminner, og da først og fremst boplasser. Dette er de kulturminnene som har etterlatt de tydeligste sporene i terrenget (selv om også de vanligvis er lite eller ikke synlig på bakken) og der det oftest er levende tradisjon i lokalmiljøet som kan gi utgangspunkt for leting. Det er også på boplassene det er størst mulighet for å finne et arkeologisk materiale som kan si noe om opprinnelse, bruk og alder.

De viktigste boligtypene hos sørsamene i gamle dager var torvkåter og telt. Kåten (sørsamisk gåetie) er sirkelrund eller lett oval, med et reisverk av tre dekket med never og torv. Den var altså bygd av lett forgjengelige materialer, og når den går ut av bruk forfaller den etter hvert og råtner så fullstendig opp at det ofte ikke vil være synlige spor av den på bakken i det hele tatt. Ved prøvestikk kan en finne ildstedet der dette er bevart, men i mange tilfelle mangler tuftene skikkelig ildsted, noe som kan ha sammenheng med tradisjoner blant samene om ikke å etterlate varige spor i naturen.

Teltplasser ligner ofte kåteplasser, og det kan være vanskelig å avgjøre om en tuft stammer fra en torvkåte eller et telt, med mindre det er bevart rester av veggkonstruksjonene. Både torvkåter og telt kan ha vært brukt side om side på samme boplass. Fra registreringene i Tärna rett øst for Hattfjelldal, er det kjent at bruken av telt har vært vanlig der, og det samme ser ut til å ha vært tilfelle hos svenske samer som hadde sommerbeite i Børgefjellstrakten. Men rimelig nok er det torvkåteplassene som har satt mest varige spor og som er best kjent i lokal tradisjon, og det er derfor slike plasser det kommer inn flest opplysninger om ved en registrering som denne.

Andre byggverk på en boplass omfatter forskjellige stillaser, tørkehjeller og lignende enkle konstruksjoner, som stort sett er forsvunnet uten å ha etterlatt spor. De mest solide byggverkene på boplassene var oftest stab-buret som ble bygd av laftet tømmer, og som kan være bevart lenge etter at de andre bygningene er forsvunnet. Dette er tilfellet også på flere av boplassene i Vefsna-vassdraget.

Ved siden av boplassene vil de vanligste sporene etter samisk bruk i et område være de minnene som finnes etter reindriften. Men her gjelder det i langt større grad enn for boplassenes vedkommende at dette er svært "sporsvake" kulturminner, som er svært vanskelige å oppdage i naturen. Noen steder kan en se på vegetasjonen at det har vært en samleplass for rein (reingjerde, sørsamisk giedtie), og her kan være rester etter et røykbål mot myggplagen, eller noen steiner murt sammen der melkekoppene kunne stå støtt og trygt, men ellers er det få spor etter menneskelig virksomhet på slike steder, - og ofte er det bare en reineiars vante blick som kan avgjøre at det her har vært samleplass for rein. Som det er vanlig også ellers i sørsamiske områder, har en brukt tanger og nes i vatn som samleplass for rein. Slike merketanger finnes overalt i fjellet, noen er i bruk bare sporadisk, mens andre har vært i årvisst bruk. Nå til dags blir slike tanger oftest avsperrret med et gjerde av netting eller sekkestrie, men tidligere, da dyra var tammere, var det nok å jage dem utpå og så holde vakt innerst på tangen. Her kan finnes bålplasser, men ellers er det heller ikke her noen synlige rester som viser at stedet har vært i bruk som samleplass.

I tilknytning til reingjerdene kan enkelte steder finne melkegroper, dvs. oppbevaringsgroper der kagger med reinmelk ble satt ned om sommeren og oppbevart til utpå neste vår. En slik melkegrop (buorne) består som regel av en enkel nedgraving i bakken, og vil etter hvert rase ut og gro igjen, slik at den etter hvert blir borte eller så utydelig at en kan være i tvil om dette er et menneskeverk eller en naturdannelse.

7. REGISTRERTE KULTURMINNER

Unkervatn.

På vestsiden av vatnet ligger gården Vatshaug, som ble ryddet av en same i 1860-årene og der eierne har beholdt en samisk tilhørighet til våre dager. Det er ellers få eksempler på at sørsamer har drevet gårdsdrift, og gården er interessant av denne grunn. Gården omfatter flere gamle bygninger og danner et miljø som kan ansees som verneverdig. På bakken ovenfor gårdstunet står et stabbur som skal være av de eldste bygningene på gården. Det har stått på stolper av rotstokker, slik det var vanlig i sørsamisk byggeskikk, men har falt ned fra disse. Tak og gulv var til dels oppråtnet og forsvunnet, men veggstøttemerret var forholdsvis bra bevart, og buret bør kunne settes istand uten alt for store omkostninger.

I nærheten av gården skal det ifølge informanter ha vært flere kåteplasser og en samleplass for rein. Det ble lett ganske inngående etter disse, men uten resultat.

En del stedsnavn i området er av samisk opprinnelse (bl.a. navnet på selve vatnet, samt gårdsnavnet Tjolmen), men det kom ikke frem konkrete opplysninger om gammel samisk bosetning i nærheten av vatnet, utover det som er nevnt her.

Flere av informantene nevnte imidlertid Pantdalen som gammelt samisk bruksområde. Denne dalen ligger et par kilometer sør for Unkervatnet og går i øst-vest-retning, med en elv som renner ut i Susna litt nord for Ørjedalsbekken. Dalen er svært frodig, og gressgangene der ble før nyttet som utslåtte både fra Unkervatn og fra Ørjedalen. Det ble sagt å være samiske kulturminner flere steder der, bl.a. kåtetufter, rester av stabbur, og noe som kunne være en gravplass. En av informantene ved Unkervatn ble med over til Pantdalen for å påvise tufter han visste om. Det viste seg imidlertid vanskelig å orientere seg, fordi vegetasjonen var svært frodig, samtidig som lendet besto av slake ller uten klare orienteringspunkter. Det ble funnet to kåtetufter øverst i sørhellinga av Pantdalsfjellet. Ved prøvestikk i ildstedet ble det i den ene funnet to stykker flint, trolig ildflint.

I tillegg til de to samiske tuftene som ble registrert, påviste kjentmannen tufta etter en "slåttekåte" han selv hadde satt opp på åskammen mellom Unkervatn og Pantdalen (Pantdalsfjellet). Den var nå helt sammenfalt, og slik den nå så ut, lignet den sterkt på en tradisjonell samisk kåtetuft.

Fiplingvatn.

Den planlagte utbyggingen vil berøre Nedre Fiplingvatn og dalen nedenfor, der det vil bli et tunnelinntak ca. 10 km nord for vatnet. Det er spredt gårdsbebyggelse på begge sider, og dessuten har det i senere år blitt bygd en rekke hytter rundt vatnet.

Ifølge informanter blant reineierne som bruker området (reinbeitedistrikt 18 Kappfjell), har det tidligere vært samiske boplasser og samleplasser for rein flere steder ved Øvre og Nedre Fiplingvatn. Blant annet gjelder dette Endresplass, Tømskarli (der stedsnavnet Mortenslia er knyttet til en same som har bodd der), Bustadmoen, Nordlia og Kvannlia. Det var derfor disse plassene ble overtatt av bønder og gjort til gårdsbruk, siden reindriften hadde gjødslet plassene og gjort dem mer fristende for oppdyrking. Også blant gårdbrukerne ved vatnet var det flere som hadde hørt at samene skulle ha vært her før det ble dyrket, men ingen hadde konkrete opplysninger om bevarte rester etter gammel samisk bosetning, og det ble heller ikke funnet noen ved leting i marka. På Jensneset ved Øvre Fiplingvatn skal det under veibygging før krigen ha blitt funnet en gravplass. Beinrestene ble visstnok samlet i en sekk og kjørt på kirkegården. Ved elva mellom de to Fiplingvatna var det boplass, og en informant husket at tufte-tene var synlige ennå ca. 1935. Området kalles ennå "Køtmoen" (=Kåte-moen). I Simskaret sørøst for vatnet har det også vært boplass, blant annet med stabbur.

Svenningsvatna.

Disse to vatna er deler av et vassdrag som strekker seg fra Majavatn, Se-frivatn og Kjerringvatn i sør, gjennom Svenningsvatna og videre i et nordgående dalføre som møter hovedelva (Vefsna) ved Trofors. Dette har vært et kjerneområde for reindriften i denne delen av Helgeland, med dagens reineiere bosatt på Majavatn, men tidligere med Kjerringvatn og Tomasvatn som viktige boplasser. Det er mange minner etter reindrift i terrenget rundt disse vatna og ved flere mindre vatn i fjellet både øst og vest for de store vatna.

I tillegg til samiske kulturminner finnes det ved Svenningsvatna også en rekke andre spor etter tidligere tiders utnyttelse av området. I slutten av forrige århundre drev et engelsk kompani en omfattende skogsdrift her, og flere steder i terrenget støter en på minner etter "engelskmannsdrifta". Ved Store Svenningsvatn bygde engelskmennene en stor villa litt øst for elve-

løpet mellom de to vatna. Her skal de ha kommet i konflikt med samene som brukte området og bl.a. hadde fiskeplasser her. Det finnes også flere spor etter fløtningsdammer og andre anlegg knyttet til skogsdrift.

Ved registreringen ble det ikke påvist sikre samiske kulturminner i umiddelbar nærhet av vatna. Det kan skyldes den omfattende hyttebyggingen ved begge vatna, som har ødelagt mange av de beste plassene i terrenget der det ellers ville være naturlig å lete etter gamle boplasser.

Det er få sikre og konkrete opplysninger om samisk bosetning nær vatna. På vestsiden av Lille Svenningsvatn hadde en same ved navn Nils Thomsen (Thomassen) kåte og senere hytte. En informant i 70-åra kunne såvidt huske denne mannen. Han stammet fra Hattfjelldalen, og slekten hadde bruk dette området i gammel tid. Det står nå en hytte der boligen hans skal ha vært, og det ble ikke funnet noen spor som kunne fastslås å stamme fra boplassen hans.

Eiterådalen.

På grunn av tidsnød ble det ikke anledning til å foreta feltundersøkelser i Eiterådalen utover en kort befaring. Det foreligger imidlertid en del informantopplysninger, og det har også vært innsamlet opplysninger i forbindelse med andre registreringer (Samlet Plan for vassdrag). Det fremgår av disse opplysningene at Eiterådalen har vært et viktig gjennomfartsområde for reindriften, og at det fremdeles brukes for gjennomflytting av reineierne i distrikt 22 Brurskanken. Reindriften på vestsiden av Vefsna hører ellers til distrikt 17 Kvittfjell, og den ene av de to brukerne i dette distriktet bor selv i Eiterådalen.

Flytteveiene utgjør i seg selv et viktig kulturminne, som deler av det tradisjonelle reindriftssystemet i området. I tillegg har det vært samlegjerder for rein her, og det må antas at det også har vært boplasser i dalen som nå ikke er kjent. Det er ellers boplasser i fjellet over dalen, som har vært i bruk langt opp i vårt århundre.

Vassdraget for øvrig.

I tillegg til undersøkelsene i de direkte berørte områdene, kom det i løpet av registreringene inn en rekke opplysninger om kulturminner i andre

delar av vassdraget. Det var ikke tid og anledning til å undersøke slike opplysninger nærmere, men en oversikt er gitt på de følgende sider.

Lærer Leif Elsvatn, Hattfjelldal, har på eget initiativ oppsøkt og registrert en rekke samiske boplasser i Hattfjelldal og Grane nord for Vefsna. Disse er oppført som nr. 1-25 i oversikten her. De øvrige opplysningene stammer fra andre informanter, særlig reieneierne Nils O. Kappfjell og Gustav Kappfjell, Majavatn.

I tillegg til de kulturminnene som er oppført her, kom det i løpet av registreringen inn en rekke opplysninger om kulturminner eller kulturminneområder der stedfesting og andre data var mer usikre, og de er derfor ikke tatt med i oversikten her. Noen av disse opplysningene peker mot områder som kan vise seg å være svært interessante ved nærmere undersøkelse. Spesielt skal nevnes at reieneier Lars Børgefjell, Susendalen, har påpekt flere boplassområder i Børgefjellsområdet. Disse og andre opplysninger knyttet til vassdraget har det dessverre ikke vært anledning til å følge opp ved denne registreringen.

Til slutt skal nevnes at det også er kommet inn opplysninger om kulturminner ved andre registreringsprosjekter i vassdraget. Dette gjelder bl.a. SEFRAC-registreringene i Grane kommune. Flere av lokalitetene der er trolig identisk med en del av de som er tatt med i denne registreringen, men pga knappe data og usikre stedfestinger er dette ofte vanskelig å fastslå sikkert. - Endelig skal nevnes at det også er samlet en rekke opplysninger i forbindelse med registreringene for Samlet Plan for vassdrag, disse er publisert i egen rapportserie fra dette prosjektet.

1. Svartvatnet, kåtetuft.

Kartref.: 1926 III, 378-749.

Ca. 250 m NØ for Øvre Svartvassgard. Kalles "Sirikåta", bygd 1910 av Siri Kristensen (Apfjell). Nedbrent og forlatt 1928.

2. Svartvatnet, kåtetuft.

Kartref.: 1926 III, 386-752.

På bergknaus 1 km NØ for Øvre Svartvassgard. Reist 1909 som vinterboplass for Anders Bendiksen Apfjell. Forlatt 1930.

3. Svartvatnet, stabbur.

Kartref.: 1926 III, 386-752.

Hører til samme lokalitet som reg.nr. 2. Flyttet hit fra Nordlia og satt opp samtidig som nr. 2. Bygningen står med fronten på en bergknaus, mens bakenden står på to meterhøye stolper.

4. Svartvatnet, kåtetuft.

Kartref.: 1926 III, 374-749.

200-250 m fra Nedre Svartvassgard. Kåteplass etter Siri Kristensen, oppsatt 1886 og flyttet til lok.nr. 1 i 1910. Ingen synlige spor etter kåten.

5. Langvatnet, kåteplass.

Kartref.: 1926 III, 311-789.

Kåteplass etter Bendikt Kristensen, oppsatt ca. 1850, i bruk til ca. 1900/1910.

6. Granefjellet, kåteplass.

Kartref.: 1926 III, 294-755.

Kåteplass etter Isak Andersen Granefjell, kalles "Risryggkåta". Satt opp ca. 1905, fraflyttet i 1944. Siste brukere: Paula og Olai Kvitfjell. Mest brukt som høstboplass (sept.-okt.).

7. Granefjellet, kåteplass.

Kartref.: 1926 III, 293-754.

100 m V for lok. 6. Oppsatt omtrent samtidig med denne og fraflyttet 1927. Brukere: Ole Andersen Granefjell og senere dennes brorsønn Aksel Persen Reinfjell.

8. Gluggvatn, kåteplass.

Kartref.: 1926 III, 353-834.

Gammel kåteplass, kåten var forfallen alt for 100 år siden. Ble senere brukt som teltplass fram til 1932 av Isak A.Granefjell og Anders B.Appfjell.

9. Fisklausvatnet, kåteplass.

Kartref.: 1926 III, 373-810.

Kåteplassen er 100-150 år gammel, men nåværende kåte ble satt opp 1932 av Arne, Nils og Magne Appfjell. Ved kåteplassen står ei lita bu, satt opp 1928 i forbindelse med rypefangst. Her finnes også flere teltplasser og gamle reingjerder.

10. Jamtvollan, reingjerder.

Kartref.: 1926 III, 40-89.

På begge sider av Geittindskarelda ligger tørre moer som har vært brukt som samle plass for rein i gammel tid.

11. Tvilldalen, kåteplass.

Kartref.: 1926 II, 448-835.

Svært gammel kåteplass. 80 m SØ for kåteplassen har det vært reingjerde.

12. Langvatn, kåteplass.

Kartref.: 1926 II, 427-802.

På liten haug like ved tjønna, 300 m NØ for stor odde. Kåteplassen trolig mer enn 150 år gammel. Sist brukt rundt århundreskiftet. Kåten brant under skohøyskjæring 1925.

13. Langvatn, kåteplass.

Kartref.: 1926 II, 426-798.

Kåten oppsatt av Nils Tomsa i 1880-årene. Ny kåte oppsatt 1915 av A.B. Appfjell brukt til ca. 1935. Melkeplass på odden ved kåten.

14. Langvatn, kåteplass.

Kartref.: 1926 II, 423-795.

Skal være den eldste kåteplassen i området. Siste kåte på stedet sto fra 1934 til 1952/53.

15. Vesterbukt, kåteplass.

Kartref.: 1926 II, 441-853.

Gammel kåteplass, kanskje fra slutten av 1700-tallet. Det har vært flere kåter her, samt bur. Stedet kalles Joel-osan, etter en Joel som skal ha vært første beboer her.

16. Storbekken, kåteplass.

Kartref.: 1926 II, 496-868.

Tomt etter kåte og stabbur. Stedet kalles Stormoen, det ligger ved Åkervika i Røssvatnet.

17. Storbekken, kåteplass.

Kartref.: 1926 II, 499-869.

Brukt før 1880. Personnavnet Margrete er knyttet til plassen. To barn skal ha brent inne i kåten.

18. Storbekken, melkegrop.

Kart.ref.: som 17?

Buorne = oppbevaringsgrop for reinmelk.

19. Storbekken, kåteplass.

Kartref.: 1926 II, 497-867.

Ingen tradisjon.

20. Åkervika, bur.

Kartref.: 1926 II, 517-891.

Buret er flyttet hit fra Lægran (Kåtahaugen).

21. Fisklausvatnet, kåteplass.

Kartref.: 1926 III, 366-79.

30 m fra Snelitjønnbekken, på en haug. Kåten brant 1928 eller 1929.

22. Stikkelvikelv, kåteplass.

Kartref.: 1926 II, 504-921.

Kåten ble brukt til 1924 av Anna Persdatter Reinfjell og hennes barn. Stammer fra hennes besteforeldre.

23. Tvilldalen, kåteplass.

Kartref.: 1926 II, 439-832.

Ingen synlige spor etter kåteplassen, som må være svært gammel.

24. Tvilldalen, heller.

Kartref.: 1926 II, 431-836.

Hule brukt som leilighetsvis overnattingsplass og som oppbevaringsplass for matvarer.

25. Rauvatnet, kåteplass.

Kartref.: 1926 III, 384-887.

Nåværende kåte satt opp 1938, gikk ut av bruk i 1954. Under byggingen ble det funnet rester av tidligere kåte på plassen med ildstedsteiner 20 cm nedi bakken. Ingen visste hvem som hadde brukt stedet før. Teltplasser i nærheten knyttet til navngitte personer. Melkeplasser 60-70 m mot sør, på andre siden av myra.

26. Mellomvasselv, kåteplass.

Kartref.: 1925 IV ca. 306-433.

Synlige tufter ennå ca. 1935.

27. Øvre Fiplingvatn, reingjerde.

Kartref.: 1925 IV ca. 303-421.

Muligens kåteplass i tilknytning til samleplassen.

28. Fiplingvatnet, reingjerde.

Kartref. 1925 IV ca. 276-394.

På selve plassen Kvannli (Fiplingvatnet på kartet) skal det ha vært reingjerde.

29. Kjerringvatn, kåteplass.

Kartref.: 1925 IV ca. 224-390.

Dette var hovedboplassen til Vesterfjell-familien med kåter og stabbur. Plassen ble ødelagt da riksveien ble bygd. Der er flere kåteplasser på bakken ovenfor gården.

30. Simskaret, burplass.

Kartref.: 1925 IV ca. 372-413.

Flere bruksområder møttes her, og bl.a. svenske samer brukte området om sommeren. Det har stått et stabbur her, som det nå er bare rester igjen av.

31. Båtskarryggen, kåteplass.

Kartref.: 1925 IV ca. 295-430.

Kristen Jonsen skal ha bodd i en kåte nær veien til taubanen på Kappfjellet, og døde der.

32. Baråsen, kåteplass.

Kartref.: 1925 IV ca. 319-489.

Nils Johan Kappfjell (1878-1948) hadde kåte her.

33. Holmvasselv, kåteplass.

Kartref.: 1925 IV ca. 187-387.

Nils Jonsen Vesterfjell hadde kåte der ca. 1915-20.

34. Gåsvasselv, kåteplass.

Kartref.: 1925 IV ca. 184-447.

Boplass for Lars Nilsen-familien.

35. Holmvasseter, kåteplass.

Kartref.: 1925 IV ca. 205-482.

Jon og Nikolai Larsen Vesterfjell hadde kåte der.

36. Lille Majavatn, kåteplass.

Kartref.: 1925 IV ca. 210-330.

Paul Kappfjell hadde kåte her.

37. Sefrivatn, kåteplass.

Kartref.: 1925 IV ca. 226-367.

Også her hadde Paul (onkel til Nils O. og Gustav Kappfjell) kåte.

38. Mellingsbukta, kåteplass.

Kartref.: 1925 IV ca. 188-265.

Nils Johan Kappfjell begynte å bruke dette stedet i 1916, og satte opp kåte til høst- og vårbruk der. Fra 1927 bodde familien der fast. Sønnen Gustav bodde i kåten til 1952, satte så opp hus og bodde der til 1975, da han flyttet til Majavatn tettsted. Nils Paul Dunfjell var den siste som bodde i Mellingsbukta (d. 1978 el. 1979). Kåten står fremdeles.

39. Tomasvatn, kåteplass.

Kartref.: 1925 IV ca. 275-287.

Ole Andersen Marsfjell hadde kåte ovenfor vatnet, under Kukulumpen. Denne kåten overtok Nils Stinnerbom. Det var kåte og stabbur der.

8. VERNEVERDIER

Verneverdien av et kulturminne eller et kulturminneområde kan vurderes ut fra flere forskjellige synsvinkler. Viktigst er den forskningsmessige og vitenskapelige betydningen, samt kulturminnenes verdi som del av kulturarven til menneskene som bor i området eller som av andre grunner føler seg knyttet til kulturminnene. For de sørsamiske kulturminnenes vedkommende er det også grunn til å legge vekt på den betydningen de kan ha som dokumentasjonsmateriale i konflikter knyttet til rettighetsspørsmål.

Den forskningsmessige verdien av kulturminnene må vurderes ut fra det faktum at det skriftlige kildemateriale om sørsamenes historie er spinkelt og bare gir fragmentariske opplysninger når vi går mer enn et par hundre år bakover i tid. Flere sentrale spørsmål i sørsamisk historie kan vi ikke regne med å finne svar på i slikt materiale. Derfor blir kulturminnene spesielt viktige, og de vil trolig være en hovedkilde i fremtidig forskning om sørsamenes historiske bakgrunn.

Vefsna peker seg ut som spesielt verdifullt fra forskningsmessig synspunkt fordi det er et av de få større vassdrag i landet som i hovedsak er bevart urørt av tekniske inngrep, samtidig som dette vassdraget har vært - og fremdeles er - et kjerneområde for den sørsamiske reindriftskulturen. Innenfor vassdraget finnes et stort antall kulturminner både av eldre og nyere dato, bl.a. en rekke lokaliteter som er knyttet til reindriften og som fremdeles inngår som deler av den sørsamiske reindriftskulturen i området. Disse kulturminnene - både slike som er kjent i dag og slike som må påregnes funnet ved fremtidig leting, vil være sentralt dokumentasjonsmateriale for forskning knyttet til sørsamenes historie så vel som til andre historiske forhold i denne delen av landet.

Fra en forskningsmessig synsvinkel må det derfor sees som sterkt ønskelig at Vefsnavassdraget blir bevart mest mulig urørt av større tekniske inngrep som kan ødelegge kulturminner eller forstyrre deres miljø.

Ved siden av den forskningsmessige betydningen de har, er kulturminnene av verdi først og fremst i rollen de spiller som "kulturelt ankerfeste" for folk. Kulturminnene er konkrete vitnesbyrd om vår fortid og bakgrunn, og oppleves derfor av mange som en del av hele ens identitet.

Dette er ikke bare følelser som oppleves som viktige på det individuelle plan. I mer omfattende sammenheng er kulturminnene en viktig del av fellesarven til et helt samfunn, en folkegruppe eller en nasjon.

Det er rimelig å legge stor vekt på denne siden av kulturminnenes betydning nettopp for sørsamenes vedkommende. Samtidig som samene er en del av det norske samfunnet, har de også en egen identitet og en egen kulturarv å ta vare på. Siden denne identiteten ikke kan knyttes til ytre symboler som gjelder for storsamfunnet, blir trolig selve identiteten som same nærmere knyttet til kulturelle tradisjoner enn hva tilfellet er for storsamfunnets medlemmer ellers. I en slik situasjon blir kulturminnene et konkret bindeledd mellom dagens generasjoner og forfedrene, og et bindeledd mellom menneskene og de landområdene der de har sine røtter. Nettopp for en

liten og kulturelt utsatt gruppe som sørsamene vil kulturminnene få ekstra stor betydning i kraft av slike identitetsbevarende funksjoner.

Det er her grunn til å understreke de fremtidsrettete aspektene ved kulturminnevernet. Vefsnavassdraget er i dag et kjerneområde for sørsamisk reindriftskultur, og for den samiske befolkning i området er kulturminnene av stor følelsesmessig betydning. Dette har bl.a. kommet til uttrykk ved at det fra lokalt samisk hold er tatt initiativ til å få restaurert og bevart kulturminner som trues av forfall og ødeleggelse, og det er også blitt tatt initiativ for å kartlegge og registrere kulturminner i området gjennom systematisk innsats fra samene selv. De samiske kulturaktivitetene i området er ikke minst viktige fordi vi innenfor vassdraget finner den ene av de to sørsamiske skolene i landet, og kulturminnene i området vil her være en viktig ressurs i undervisning og annen virksomhet knyttet til innføring i sørsamisk kultur for den oppvoksende generasjon. Endelig skal nevnes at det i Hattfjelldal er under oppbygging et sørsamisk kultursenter, som bl.a. ser det som en sentral oppgave å bidra til å ta vare på tradisjonelle kulturverdier, ikke minst minner etter samisk bruk og ressursutnyttelse i marka. For disse institusjonene er det av uvurderlig betydning å kunne bygge på de ressursene som ligger i et kulturmiljø der tradisjonelle elementer er bevart i en mest mulig uforstyrret sammenheng.

Som konklusjon må det derfor fastslås at både ut fra forskningsmessig betydning og ut fra verdien for den samiske befolkningen i området i dag, er det sterkt ønskelig at Vefsnavassdraget blir bevart urørt av kraftutbygging eller andre større inngrep som kan ødelegge kulturminner eller forstyrre deres tradisjonelle miljø.

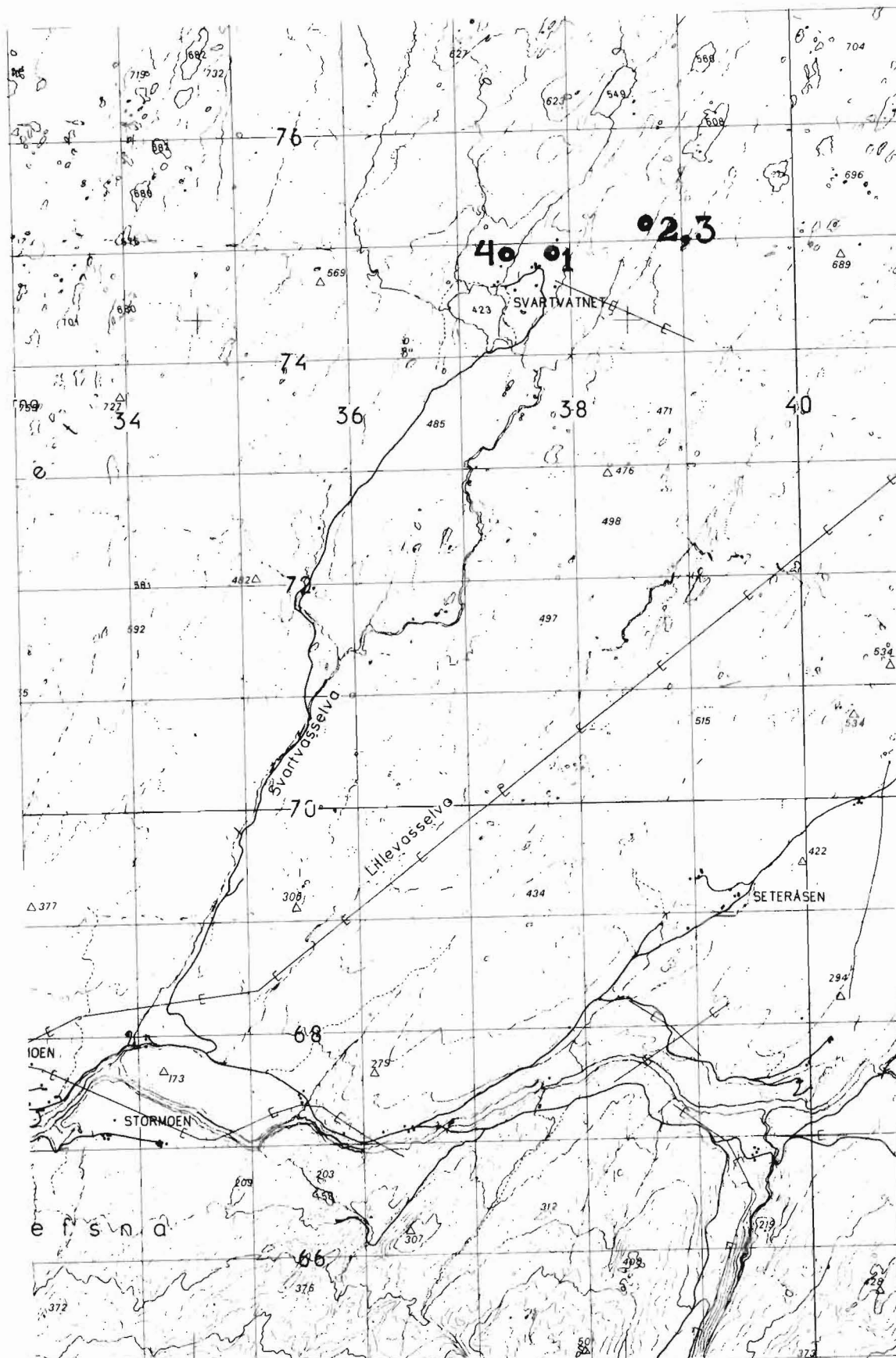
9. SAMMENDRAG

Registreringen omfatter samiske kulturminner i Vefsnavassdraget med hovedvekt på de områdene som vil bli direkte berørt ved en utbygging av hovedvassdraget (Trofors kraftstasjon med regulering av Unkervatn, Nedre Fipplingvatn og Store og Lille Svenningsvatn).

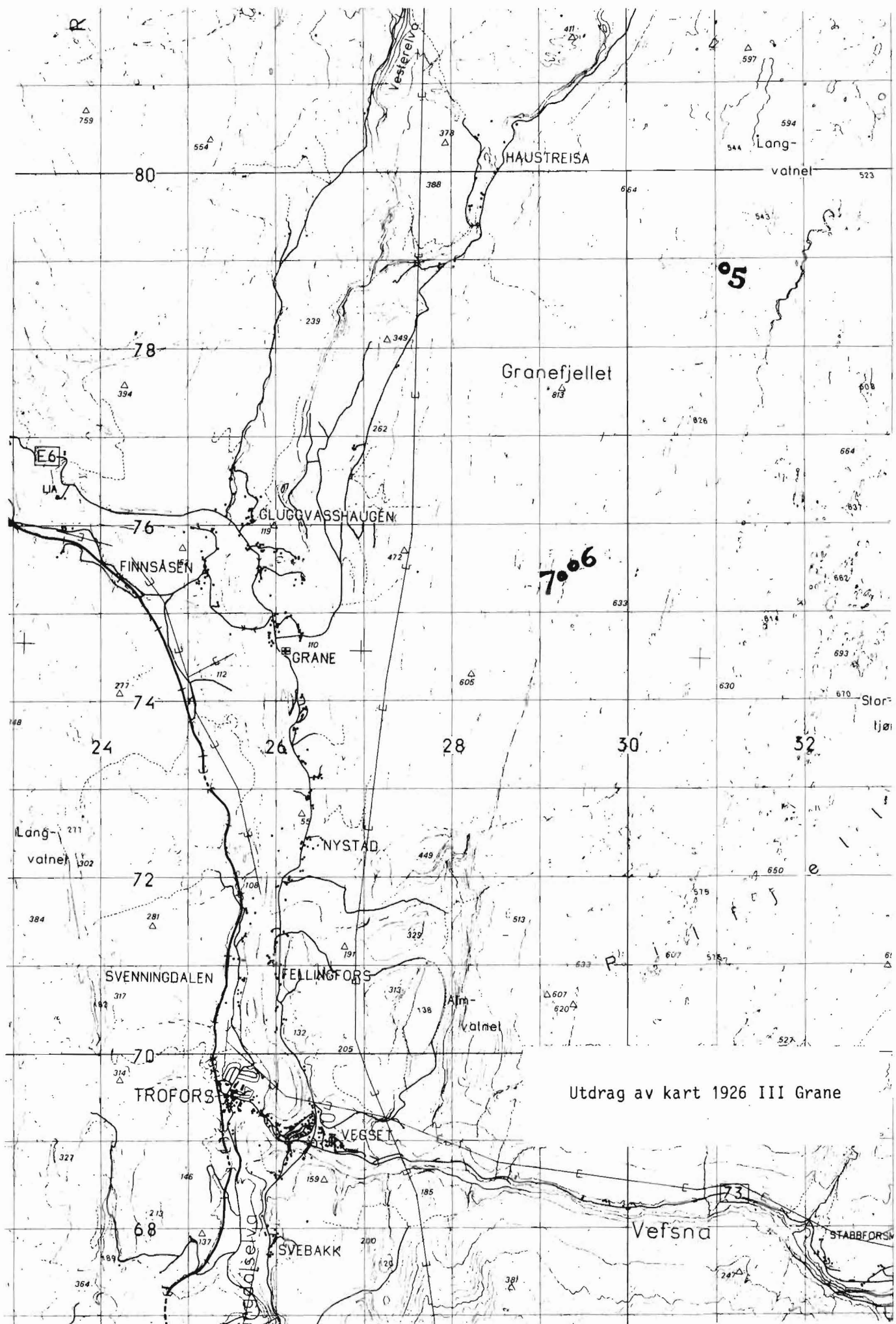
Registrering av sørsamiske kulturminner er et nytt arbeidsfelt, der mangelen på fagtradisjon sammen med lave kunnskaper om sørsamenes eldre historie innebærer viktige problemer for registreringsarbeidet. Sørsamenes materielle kultur har dessuten etterlatt få varige spor. Dette innebærer at antallet og utvalget av kulturminner blir begrenset, og bare en liten del blir funnet ved registrering.

Det kom ved registreringen inn en rekke opplysninger om samiske kulturminner i forskjellige deler av vassdraget. Disse informasjonene gir, sammen med det som ellers er kjent om vassdraget, grunnlag for å si at Vefsna har et rikt utvalg av samiske kulturminner av eldre og nyere dato, og som til dels inngår som funksjonelle elementer i den nåværende sørsamiske rein-driftskulturen i området.

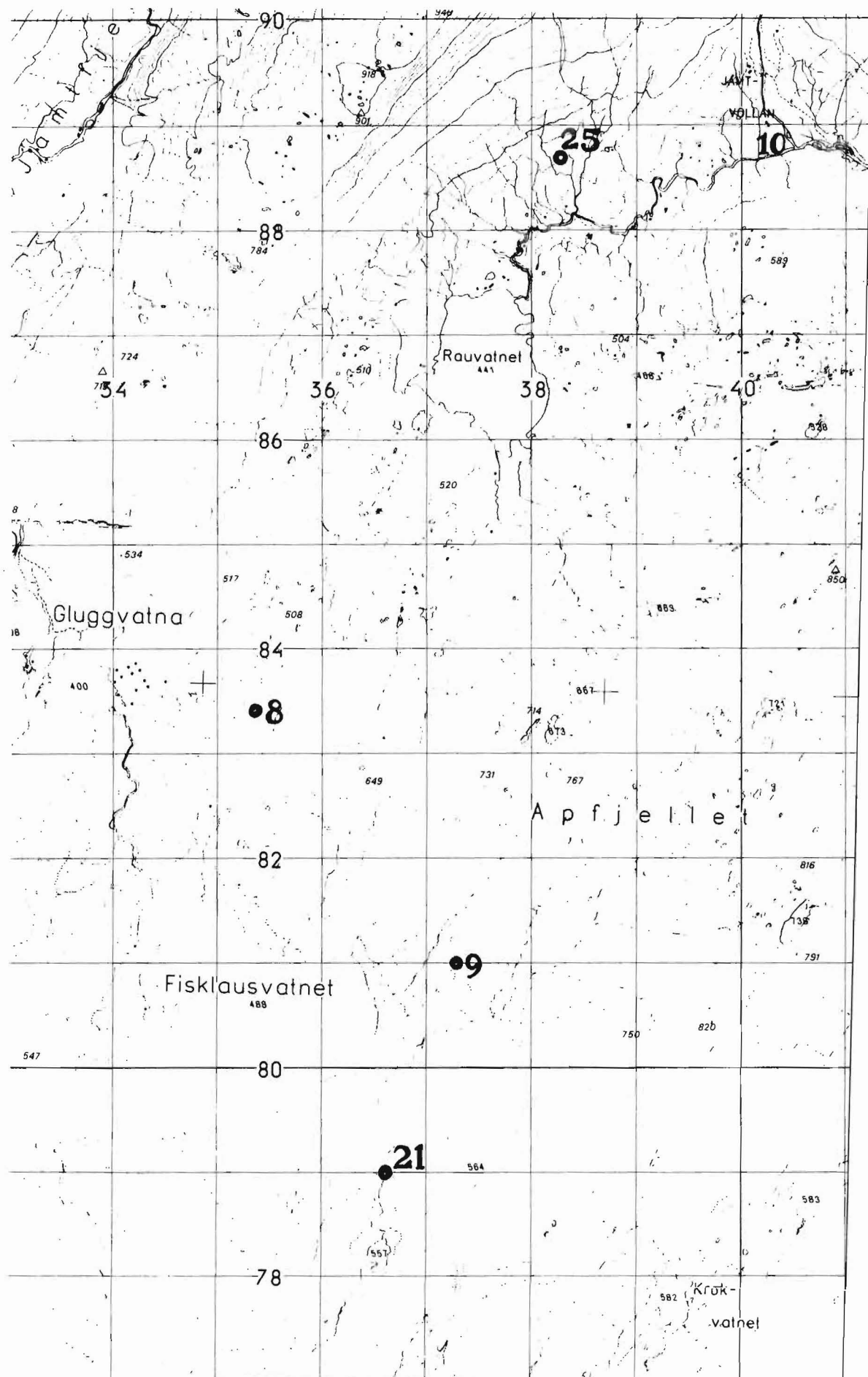
Ut fra dette kan det både fra forskningsmessig synspunkt og ut fra betydningen for den samiske befolkningen i området i dag, konkluderes med at det er sterkt ønskelig at vassdraget blir vernet mot ødeleggelse gjennom kraftutbygging eller lignende større inngrep.

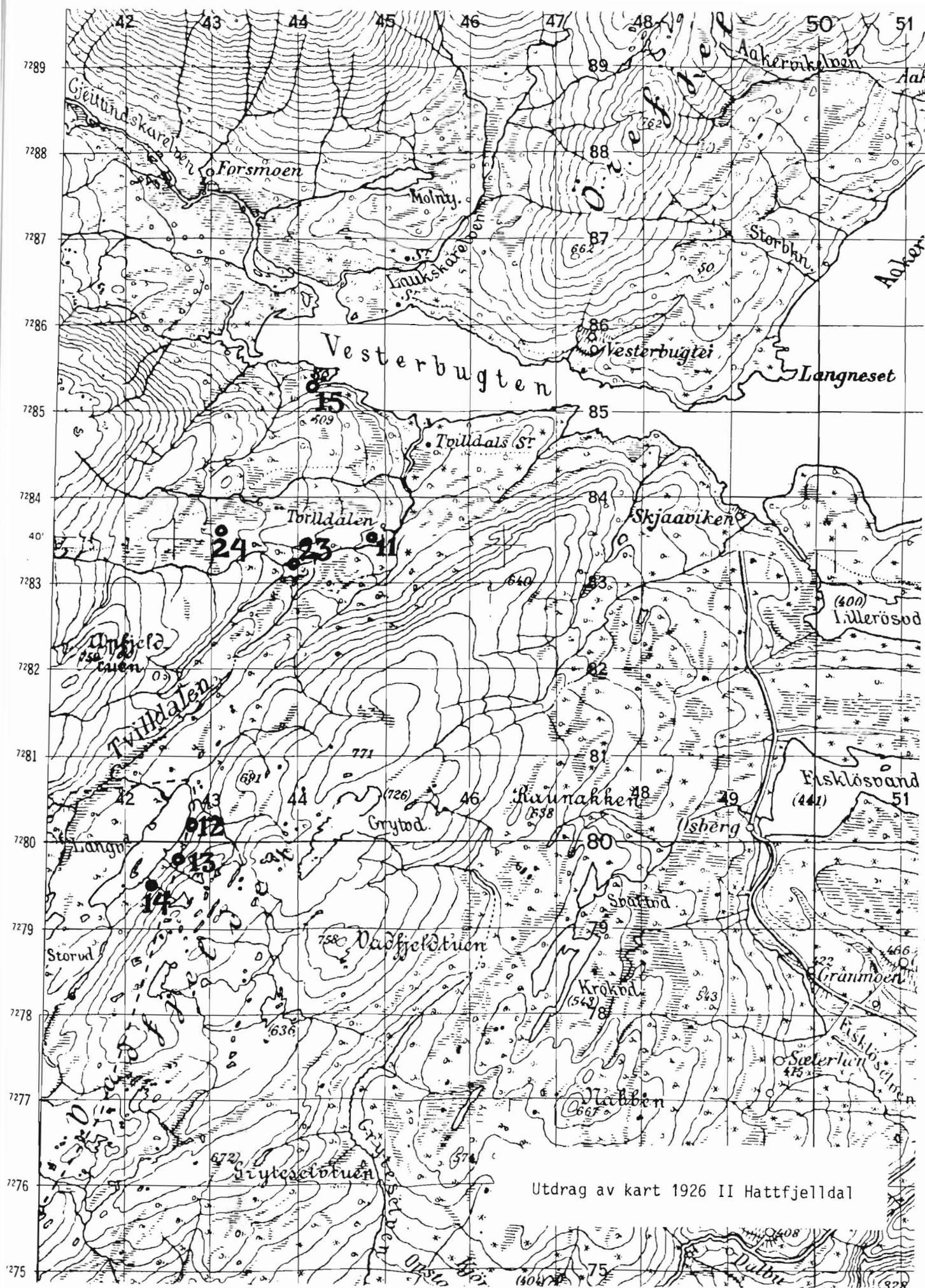

Utdrag av kart 1926 III Grane

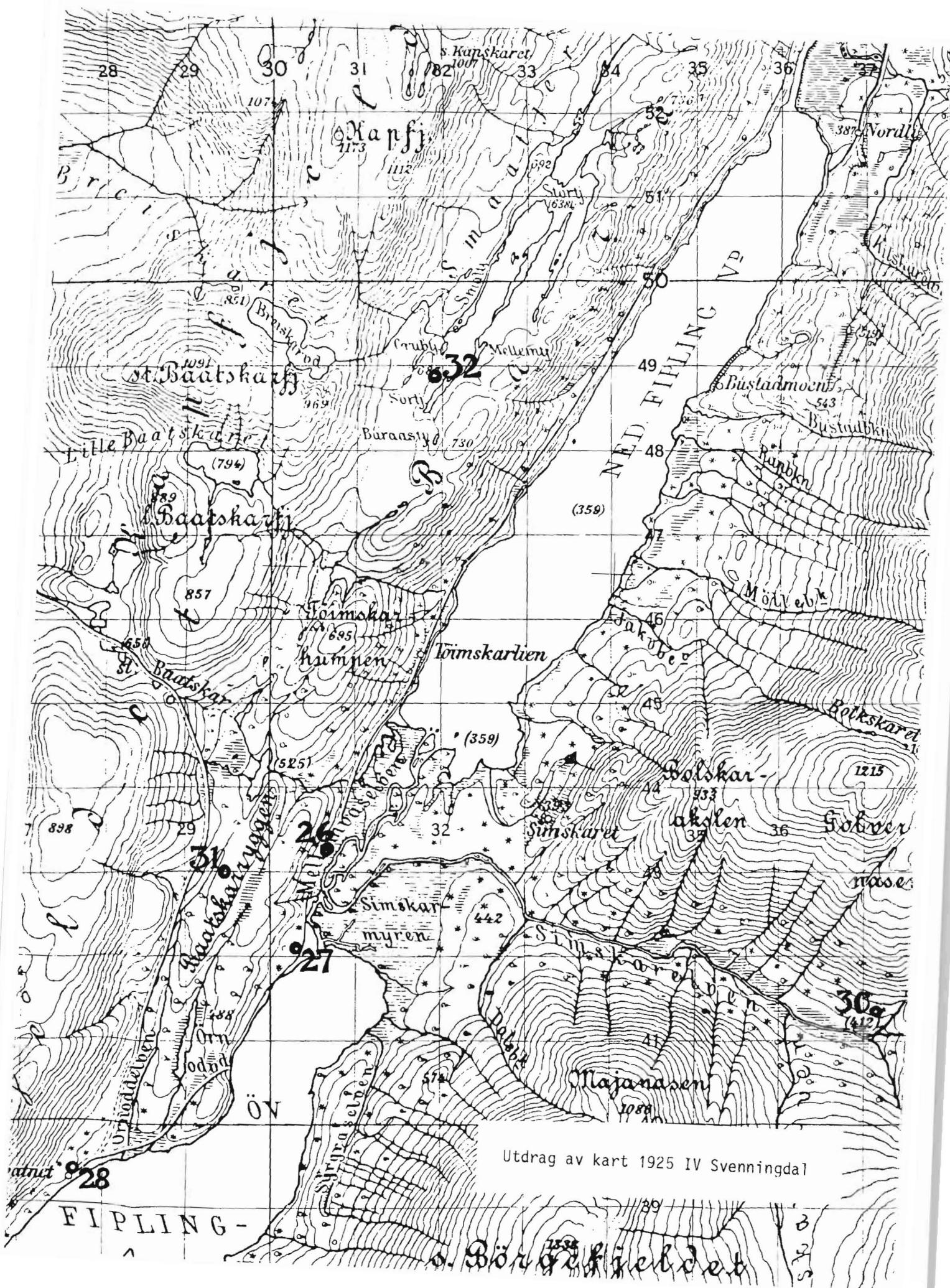
Utdrag av kart 1926 III Grane

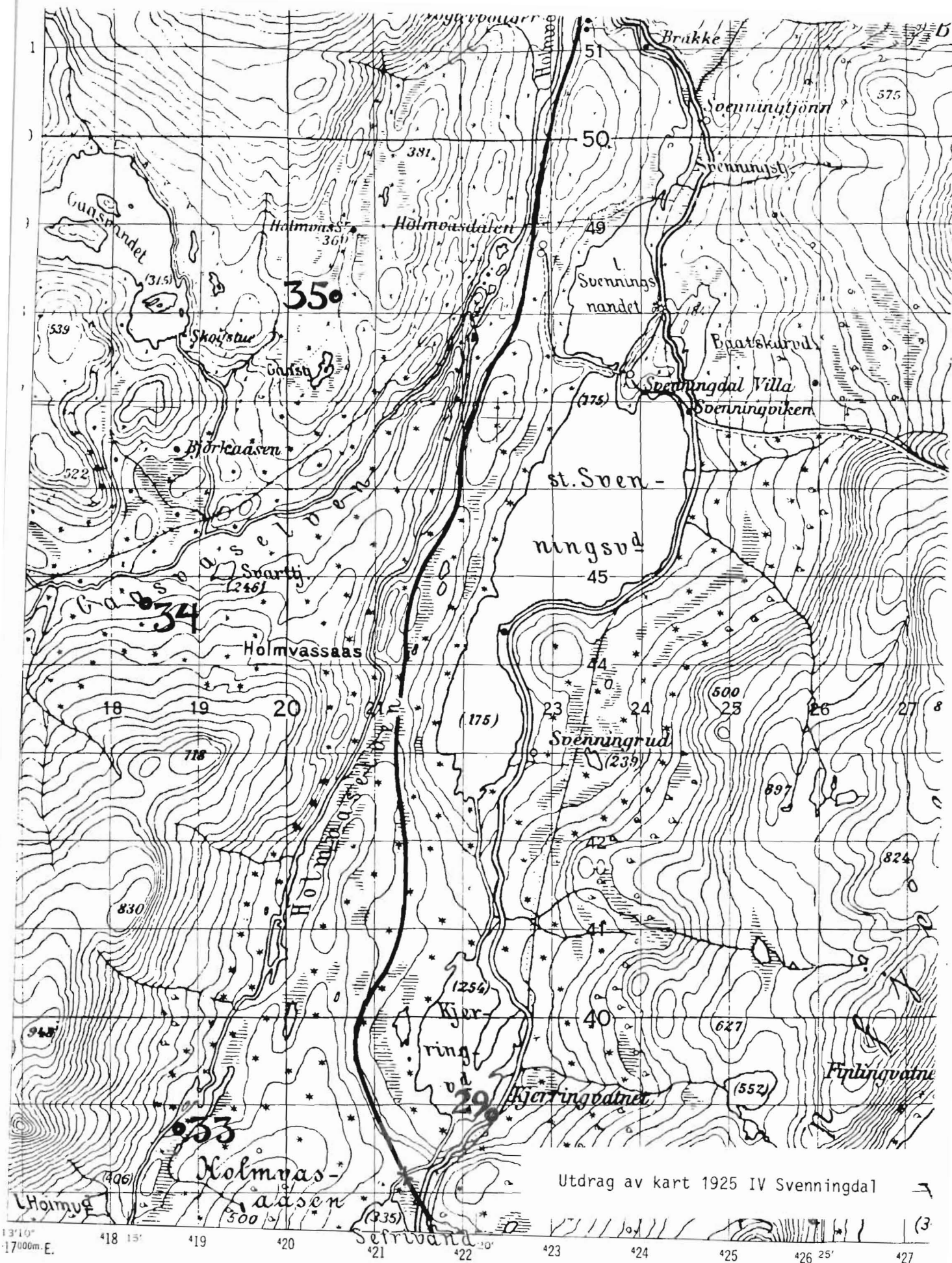

Utdrag av kart 1926 II Hattfjelldal

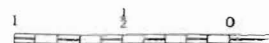

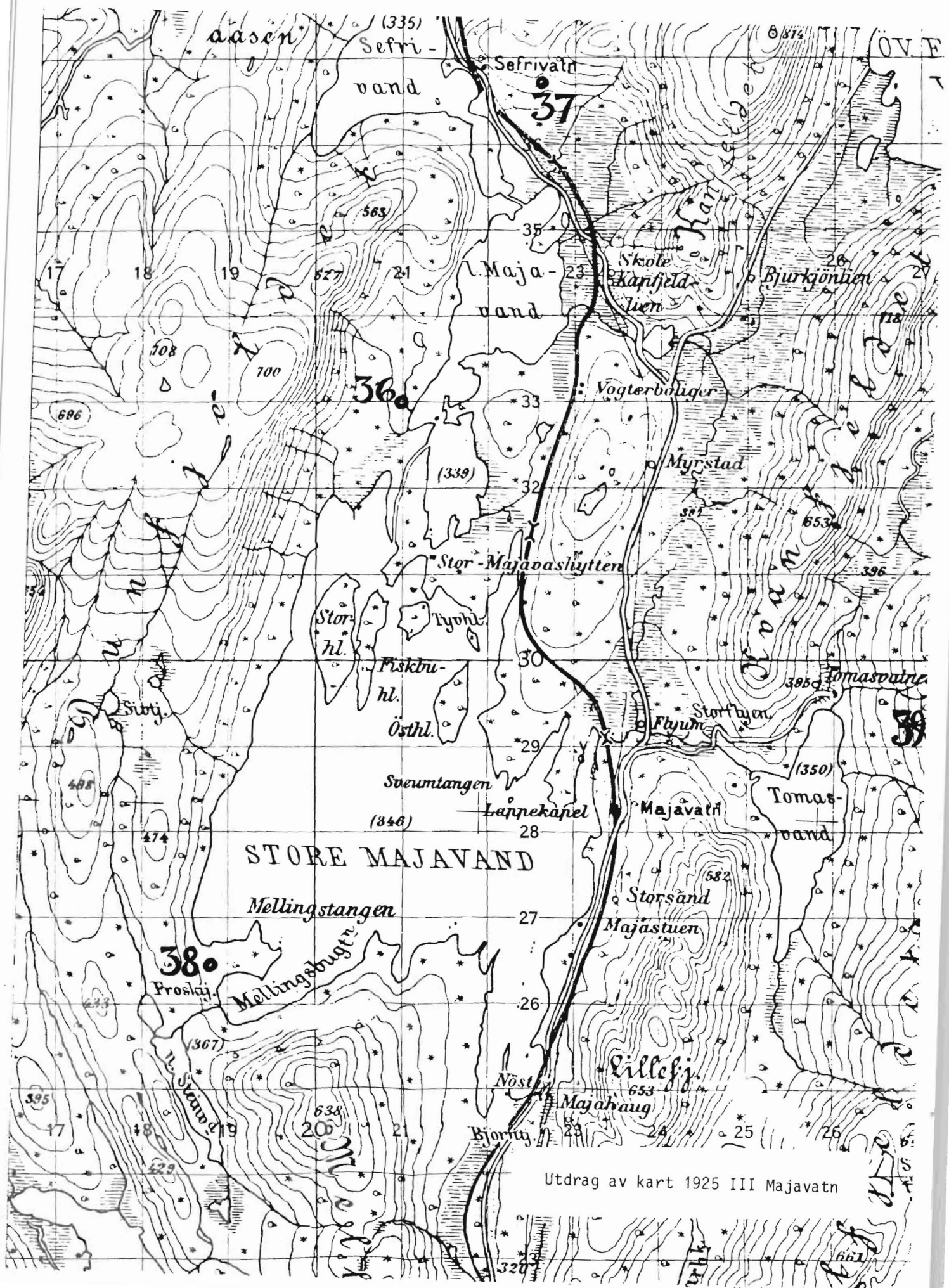
Utdrag av kart 1925 IV Svenningdal

13°10' 17°00m. E. 418 15' 419 420 421 422 423 424 425 426 25' 427

AMS M711
First Edition-AMS

Prepared by the Army Map Service (AMS), General Land Office, U.S. Army

1982

1. Stenvik, Lars F. : Verneplan for vassdrag. Arkeologiske kulturminner i Ognavassdraget, Nord-Trøndelag.
2. Stenvik, Lars F.: Verneplan for vassdrag. Arkeologiske kulturminner i Stjørdalsvassdraget, Nord-Tr.lag.
3. Stenvik, Lars F.: Verneplan for vassdrag. Arkeologiske kulturminner i Gaulavassdraget, Sør-Trøndelag
4. Stenvik, Lars F.: Verneplan for vassdrag. Arkeologiske kulturminner i Drivavassdraget, Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal.
5. Stenvik, Lars F.: Verneplan for vassdrag. Arkeologiske kulturminner i Høylandsvassdraget, Nord-Tr.lag.
6. Stenvik, Lars F.: Verneplan for vassdrag. Arkeologiske kulturminner i Sørlivassdraget, Nord-Tr.lag.
7. Christophersen, Axel: Oppmåling og undersøkelse av åkerreiner på Talmo, Leksvik og Rinnmoen/Eid, Høylandet, Nord-Trøndelag.
8. Årshefte 1981.
Fastner, Jørgen : Marinarkeologi i Trøndelag i de senere år.
Pettersen, Kristian: Steinalderlokaliteten Fiskløysa. Noen kildeproblemer fra steinalderen langs vassdrag.
Sognnes, Kalle : Kristen Rolseth Møllenhuss 1922-1981. Biografi over avhandlinger og artikler 1950-1980.
" " : Undersøkingar på Hæreid i Eidfjord, Nordland.
Stalsberg, Anne : Hver mann har ei hauk på hånd... ei heller falk på sverd..
9. Pettersen, Kristian: Steinalder på Vega. En introduksjon og et analyseforsøk.
10. Sognnes, Kalle : Helleristninger i Stjørdal, I. Skatval sogn.
11. Fenne, Øyvind : Nyare tids kulturminne på Nord-Fosen.
12. Pettersen, Kristian: Undersøkelse av ei uvanlig grav fra Snåsa.
13. Pareli, Leif : Samiske kulturminner på Nord-Fosen.

1983

1. Pettersen, Kristian: Øvre Glomma. Arkeologiske undersøkelser 1982 i forbindelse med konsesjonssøknad.
2. Selvik, S.F. og Stenvik, L.F. : Arkeologiske registreringer og pollenanalytiske undersøkelser Sanddøla-vassdraget, Nord-Trøndelag.
3. Pareli, Leif : Samiske kulturminner i Sanddøla-vassdraget.
4. Sørheim, Helge : Rauma - Ulvåa arkeologiske undersøkelser 1982 i forbindelse med konsesjonssøknad.
5. Årshefte 1983.
Farbregd, Oddmunn: Snøfonner, pilefunn og dyregraver.
Fastner, Jørgen og Sognnes, Kalle : Seismisk registreringsutstyr i marinarkeologien.
Melby, Ola : Eit hus i grus - og grus i hus.
Stenvik, Lars F. : Arkeologiske verneverdier i 10-års vernede vassdrag innenfor DKNVS Muséets ansvarsområde.
Sørheim, Helge : Utgraving av en gravhuug på Asphaugen, Rindsem Mølle i Verdal.
6. Sognnes, Kalle : Helleristninger i Stjørdal II, Stjørdal og Lånke sogn.

1984

1. Foredrag på norsk arkeologmøtes symposium, Trondheim 1983.

1985

1. Stenvik, Lars F.: Arkeologiske registreringer i forbindelse med konsesjonssøknad kraftutbygging i Meråker, Nord-Trøndelag.
2. Pareli, Leif: Registreringer av samiske kulturminner i Øvre Glomma.

ISBN 82-7126-391-9

ISSN 0332-8546